

ex libris. Kas tai?

Knygos istorija tokia sena, kaip ir žmogaus noras savo mintis ne vien išsakyti, bet ir užfiksuoti: ant sienos, popiruso, pergamento, molinėje lentelėje ar popieriaus lape. Su knyga atsirado ir jos žymėjimas. Knygos buvo žymimos įrašais, antspaudais, o su spausdinta knyga – ir knygų žymėjimo ženklu ekslibrisu.

Ekslibrisas [lot. ex libris – iš knygų], knygos nuosavybės ženklas – lapelis, klijuojamas viršelio vidinėje pusėje arba priešlapyje. Iš pradžių ekslibrise buvo spausdinami asmenų herbai, monogramos, asmenvardžiai, įstaigų pavadinimai, dabar dažniausia – meninis piešinys, charakterizuojantis bibliotekos pobūdį arba savininko polinkius. Ekslibrisai raižomi medyje, varyje, linoleume bei kt. medžiagose ir tiražuojami spaudos technika. Dalis šiuolaikinių ekslibrisų yra praradę savo funkcinę paskirtį ir, kaip mažosios grafikos kūriniai, gaminami tik parodomoms (Knygotyra. Enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997).

Knyga kiekvieno mūsų gyvenime užima gana svarbią vietą. Gimstame – mus įrašo į knygą, vėliau vieni kuria knygas, kiti jas skaito. Iš knygų mokomės, ieškome atsakymų į klausimus, renkame pagal kiekvieno poreikį: darbo specifiką, laisvalaikio pomėgius. Vėliau formuojasi knygos „aprangos“ estetinis skonis, ieškome ne tik turinio, bet ir meniškai apipavidalintos „savo“ knygos, prie kurios norisi grįžti, kai yra sunku, kai ieškai išminties, patarimo ar nusiramino, kai tiesiog norisi pabūti vienam su tau ištikimu patarėju, draugu, kuris niekada neišduos. Knygas renkamės arba jos pasirenka mus. Tokias knygas stengiamės išlaikyti, kad jos „nepabėgtų“ kur nors pas draugus, neiškeltų į svetimus namus. Ne vienuose namuose rasime

knygas, pažymėtas parašu, antspaudu ar kažkokiu kitu žymeniu. Tik, ar daugelis įklijuojame nediduką meno kūrinėlį su įrašu „ex libris“ ir savininko pavarde ar inicialais?

„Žmogaus noras kaip nors pažymėti, išskirti savo knygą yra labai senas. Seniausiu knygos ženklu laikoma fajansinė plokštelė (jos dydis 62x38 mm), rasta su popiruso ritiniu. Įrašas plokštelėje nurodo šio popiruso savininką – Egipto faraoną Amenhotepą III (Amenofisą, mirė apie 1377 pr. m. e.) ir jo žmoną Teję. Plokštelė saugoma Britų muziejuje Londone.“ (V. Kisarauskas. Lietuvių ekslibrisas. Vilnius, 1991).

Apie ekslibrisą, lietuviško ekslibriso istoriją, rasime nemažai straipsnių, knygų, parašytų įvairių kartų menininkų, kolekcininkų, menotyrininkų, pradedant pirmosios menotyrininko Pauliaus Galaunės publikacijomis „Ex-libris Lietuvoje: XVI – XX šimtmečiai“ (Tauta ir žodis, 1926, Kn. 4), vėliau tokiu pat pavadinimu nedideliu tiražu išspausdinta atskira knygelė (Kaunas, 1926 m.) ir kt., kolekcininko advokato Viktoro Cimkausko „Naujasis lietuviškas knygos ženklas“ (XXVII knygos mėgėjų metraštis, Kaunas, 1937, Kn. 2), po Antrojo pasaulinio karo naujosios kartos ekslibriso mylėtojų ir ekslibrisininkų sąjūdžio įkvėpėjo dailininko Vinco Kisarausko monografija „Lietuvos knygos ženklai 1518–1918“ (Vilnius, 1984), po autoriaus mirties išleista knyga „Lietuvių ekslibrisas“ (Vilnius, 1991), Amerikoje gyvenančio ekslibrisų kolekcininko biomediko Vitolio E. Vengrio parengta ir išleista knyga „Lithuanian bookplates. Lietuvių ekslibrisai“ (Čikaga, 1980) ir kt. ne mažiau reikšmingos

publikacijos, baigiant menotyrininkės levos Pleikienės disertacija „Lietuvos mažoji grafika. Meninės komunikacijos pašto formos (1960–1990)“ (Vilnius, 2005). Visose publikacijose ir studijose apie ekslibrisą kalbama iš menininko, meno kūrinio bei meno kolekcininko pozicijų.

Apie ekslibrisą, kaip vienos profesinės grupės auditorijai skirtą ženklą, ir jo, kaip šio ženklo turėtojo pozicijų, literatūros lietuvių kalba aptikti nepasisekė (neteko). Rašytiniuose šaltiniuose randame, kad be valdovų ir didikų, pirmieji ekslibrisai, kaip tam tikros profesinės priklausomybės atstovams, buvo sukurti juristams ir medicams. Ir tai suprantama, nes šios profesijos žmonės labiausia buvo susiję su knyga, poreikiu turėti savo biblioteką bei galimybę įsigyti brangų daiktą – knygą. Pirmasis ekslibrisas gydytojui buvo sukurtas XVI a. pr. Tai dailininko Luko Kranacho (Luc Cranach) „Exlibris des Dr. Dietrich Block“ (1509 m.)

Lietuvoje knygos kultūra, o tuo pačiu ir knygos ženklais, plačiau pradėta domėtis atkūrus Lietuvos valstybę. Ypatingą vaidmenį suvaidino 1930 m. įkurta „XXVII knygos bičiulių draugija“, kurios nariai buvo ir žinomi ekslibriso kolekcininkai: teisininkas Viktoras Cimkauskas, menotyrininkas Paulius Galaunė, pulkininkas bibliografas Vytautas Steponaitis, aktorius Stasys Pilka. Vėliau, po Antrojo pasaulinio karo, ekslibrisais pradėjo domėtis advokatai Savinijus Katauskas, Jonas Nekrašius, teisės istorikas Vytautas Andriulis, etnografas Vacys Milius, ekslibrisų kūrėjai, naujojo ekslibrisų sąjūdžio Lietuvoje įkvėpėjai dailininkai Vincas Kisarauskas, Valerijonas Vytautas Jucys, Alfonsas Čepauskas ir kt. Apie medikus ekslibrisų kolekcininkus neteko nei informacijos rasti, nei sutikti.

Šiuo leidiniu norisi ne tik supažindinti medikų bendruomenę su vienu iš žaviausių mažosios grafikos kūrinių – ekslibrisu, bet ir paskatinti atkreipti dėmesį į knygos ženklą, kaip kultūros reiškinį. Tuo pačiu atidžiau pasidairyti po savo bibliotekose sukauptas knygas, kuriose gal tarp pageltusių puslapių atrasite savo knygos ženklą, kurį gal per skubėjimą, darbų virtinę buvote įdėję ir pamiršę. Prisiminsite, kaip jūs ženklinate savo pirmąsias knygas.

„Ekslibrisas arba knygos ženklas – knygos priklausomybės žymuo – šiandien užima įdomią vietą erdvėje, kurioje susiduria bibliofilijos ir vaizduojamojo meno interesai. Praeityje egzistavęs įvairiais pavidalais, pradedant heraldinėmis kompozicijomis, baigiant užkeikimais, jis turėjo konkrečią utilitarinę paskirtį: informuoti apie knygos savininką, sergėti ją nuo ilgapirščių ir pan., t. y. išsaugoti knygą jos turėtojui“, – rašė menotyrininkė leva Pleikienė publikacijoje „Šiuolaikinis ekslibrisas – lietuvių dailės langas į pasaulį“ (XXVII knygos mėgėjų metraštis. 2004, T. 3).

Tikimės, kad šis leidinys paskatins Lietuvos gydytojus ir visus medikus atkreipti dėmesį į ekslibrisą, kaip knygos turėtojo nuosavybės žymėjimo ženklą, kaip nuostabų mažosios grafikos kolekcionavimo objektą bei kaip puikią bendravimo priemonę tarp dviejų menininkų: dailės kūrinio meistro ir gydytojo. Mediciną – ne tik mokslas, bet ir menas, menas mokėti įsiklausyti, išgirsti, suprasti, atjausti ir surasti patį geriausią sprendimą. Viliamės paskleisti žinią apie lietuviškosios medicinos ekslibrisų rinkinį, kuris galėtų sudominti tiek meno, tiek medicinos istorijos tyrėjus, kolekcininkus, meno mylėtojus.

